

**ДИХОТОМІЯ СХІД-ЗАХІД В АНТИКОЛОНІАЛЬНІЙ ПРОЗІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ
(на матеріалі романів Р. Іваничука „Мальви”
та Г. Гріна „Тихий американець”)**

На основі теоретичних праць М. Павлишина, М. Шкандрія, Е. Томпсон, Е. Саїда та інших літературознавців окреслено основні теоретичні аспекти функціонування дихотомії Схід-Захід в антиколоніальній прозі. Проаналізовано художню трансформацію домінантних ідей та образів романів Р. Іваничука „Мальви” та Г. Гріна „Тихий американець” крізь призму відношень „Схід / Захід” – „чужий / свій”. За допомогою компаративного аналізу художніх текстів вивчено тендерний та антропологічний аспекти проблеми взаємодії Сходу та Заходу.

Ключові слова: *постколоніальні студії, антиколоніальна проза, „чужий / свій”, компаративний аналіз, тендерний та антропологічний аспекти.*

У західному дискурсі Схід трактується як амбівалентний простір. З одного боку, він обіцяє й манить, з іншого – сприймається як простір загрози. З цим тісно пов'язаний погляд на Схід як на територію володіння. Як відзначив Е. Саїд, відносини між Заходом і Сходом – це відносини сили, домінації, розмаїтих ступенів складної гегемонії [6, с. 6]. Присвоєння уявних неозорих багатств Сходу дозволяє поєднати обіцянку та загрозу. В політичному вимірі таке поєднання набуло форми колонізації Сходу західними імперіями, а в художній літературі сформувався особливий орієнтальний дискурс, охарактеризований Е. Саїдом як корпоративна інституція різнорідних зв'язків зі Сходом – через формулювання тверджень про нього з метою „упокорення його, правління ним” [6, с. 13].

У західному літературознавстві фігурує терміносполука „колоніальна література”, якою окреслюють твори англomовних письменників про колонізовані країни. Ідейне ядро таких творів здебільшого формується навколо опозицій Захід – Схід; світло – темрява; раціональне – ірраціональне; культура – природа. Перша складова цих опозицій здебільшого уособлює колонізаторів, друга – колонізованих.

На думку М. Павлишина, колоніалізм – це ідеологія, яка впливає на людей і на установи так, що вони приймають імперську структуру домінування за норму і своєю поведінкою навіть її зміцнюють [4, с. 225]. Вчений окреслив стратегії для утвердження „згоди” з політичним та суспільним колоніальним устроєм. Це насамперед створення ієрархії цінностей, які надають найвищої вартості творам

культури домінатора; поширення літератури про універсальність колонізатора, з якою нібито різко контрастує обмеженість, парафіяльність та місцева заідеологізованість колонізованого. М. Павлишин наголошує, що культурні установи Західних імперій функціонують так, що їх центр стає самодостатнім, а колонії втрачають будь-яку вагу в них.

Поетику „імперського месіанства” детальніше розробив М. Шкандрій, аналізуючи структури *колоніального* в літературі. Вчений зауважує, що імперський (колоніальний) дискурс у літературі – як сукупність фундаментальних взаємопов’язаних компонентів – кристалізується за допомогою доміантних нарративних структур, добору метафор та інших тропів. Серед таких структур він виділяє зображення колонії як „дикого краю”, де панує насильство; відтворення безмежного простору, сили і слави імперії, декларацію неминучості самодержавного врядування, унікальної місії імперії, легітимності експансії та „спасенної” природи асиміляції [9, с. 27]. В літературах колонізованих народів, як реакція на імперський дискурс, з’являється виклик гегемонським настроям і формується контрдискурс, що має антиколоніальну спрямованість.

М. Шкандрій зазначає, що „і колоніальний, і антиколоніальний дискурс загалом трактували проблеми формування імперської або національної ідентичності на основі бінарної опозиції” [9, с. 411]. Він акцентує, що ці дискурси витворюють уявну географію, в якій протиставляється цивілізація і варварство; високе і низьке зображено як протилежності. Якщо в колоніальному дискурсі перший елемент характеризує імперію (Захід), то в антиколоніальних творах такі бінарні моделі образності здебільшого зазнають інверсії. Так, для колоніального дискурсу характерне відтворення колонії (Сходу) як дикого краю, „краю п’ятьми”, де панує насильство; створюється ілюзія екзотичної, загадкової непізнаної території, яка протиставляється цивілізованості і розвинутості імперії. Антиколоніальний дискурс відкидає ефект „дикості”, „чужого”, але залишає екзотичність, підкреслюючи неповторність, унікальність колонії, протиставляє її „безликості” імперії. Таке враження досягається за допомогою передачі характерних етнографічних, антропологічних, географічних та історичних елементів колонії.

Важливо для дослідження окресленої проблеми простежити функціонування дихотомії „Схід-Захід” крізь призму відношень „свій-чужий” у романах Г. Гріна та Р. Іванчука, які представляють антиколоніальний дискурс, оскільки цей аспект залишається мало вивченим. Звернемо увагу на відмінності у розстановці акцентів у романах англійського та українського письменників. Так, в антиколоніальному дискурсі активно функціонує дихотомія „вітчизна/ворог”, яка визначає внутрішній хронотоп персонажів та його взаємозв’язок із зовнішнім хронотопом. Зазвичай в антиколоніальному романі колонія є вітчизною, а імперія – ворогом. Але іноді зустрічаємо протилежне: імперія стає батьківщиною для

колонізованого, а колонія – батьківщиною для колонізатора. Саме це друге спостерігаємо в романах вищезгаданих письменників.

Варто вказати на той факт, що дія романів Р. Іваничука розгортається переважно в Україні, яка є його вітчизною і водночас постає колонією східної Османської імперії. Тут варто наголосити, що концепти „Схід” та „Захід” необхідно трактувати не в конкретно-географічному плані, а швидше в культурному. У цьому випадку географічно Україна – це Захід, але фактично вона підкорена східною імперією. Для персонажів твору Р. Іваничука ворогом є імперія. Настанова Г. Гріна детермінована його національною приналежністю: Г. Грін – уродженець Великобританії, країни з давніми колоніальними традиціями. Проте, хоча колонія для головних персонажів його творів виступає як „чуже”, світоглядна позиція письменника не дозволяє йому трактувати імперське як „своє”. Отже, маємо позицію „спостерігача”, який живе в колонії і, засуджуючи гегемонію імперії, відстоює право кожного народу на самовизначення.

У „Мальвах” Османська імперія, безперечно, є ворогом для Марії, а от вже для їх дітей-яничарів – це батьківщина: „Чужа віра і мова так міцно запали у свідомість дитини, вона не вміє навіть думати матірньою мовою, хоч і розуміє її” [2, с. 476]. Для персонажа роману Г. Гріна „Тихий американець” Фаулера В’єтнам став ріднішим за Англію. Це засвідчує, зокрема, діалог:

- Я їду, – сказав я. [Фаулер]
- Додому? – спитав П’єтрі.
- Ні. В Англію [1, с. 59].

Географічна специфіка країни відіграє важливу роль у творенні образу колонії чи імперії. Так, у романі Р. Іваничука „Мальви” маємо описи кримськотатарських країв і протиставлення їх „тихим водам і ясним зорям” України. Цим засобом письменник створює ефект ворожості зовнішнього хронотопу: „Кінець вільних степів, ворота до вічної неволі. Буйні шовкові трави змінилися сухою колючкою, важкі чорні дрозди збилися понад берегом, наче отари баранів у полудневу спеку; на каменях, схожі на розбійників, чатували яструби, і ширяли під небом чорні орли. Чужинецька чужина...” [2, с. 435]. Особливо „чужим” і ворожим стає для українки-невільниці Марії татарське місто Бахчисарай: „Зубчасті стіни оперезали місто навколо, масивні башти підвелись і давили, стискали громаддя будинків, мечеті, вірменські церкви і караїмські кенафи. Місто ревіло й гуло, стогнало. Внизу шипіла смердюча яма невольничого базару” [2, с. 592].

Г. Грін велику увагу приділяє засобам творення локального простору. Хоча країни, де відбуваються події його романів, не є для письменника рідними. Тому в його творах відчутніший ефект екзотичності. Вражає художню панорама відтворення у „Тихому американці” картин життя В’єтнаму: „Рисові поля, позолочені косим промінням надвечірнього сонця; легкі снасті рибалок, що снують над каналами, наче москіти; чашечки з чаєм, <...> розкидані рекламні календарі, відра, ламаний посуд; <...> схожі на черепашки капелюхи

дівчат, що ремонтують дорогу у тих місцях, де вибухнула міна; золото, молода зелень і барвистий одяг на Півдні, а на Півночі – темно-бура земля, чорний одяг, кільце ворожих гір і гудіння літаків” [1, с. 19].

Для творення ефектів самотності колонії письменники використовують етнографічні та антропологічні елементи. У „Тихому американці”, наприклад, Г. Грін, відтворюючи колорит В’єтнаму, описує побут, деякі традиції і характерні реалії цієї країни (велорикші, солом’яні конусоподібні капелюхи, в’єтнамські сорочки, взуття тощо). І, звичайно, акцентує на певних типових антропологічних відмінностях в’єтнамців від європейців: жовта шкіра, низький ріст, вузькі очі. Дія роману в „Мальвах” відбувається не в „просторі” колонії, тому письменник передає „інакшість” імперії – Кримського краю – через детальний опис реалій життя татар. Особливо часто він використовує у мові твору екзотизми – для позначення етнічного одягу, предметів інтер’єру та назв будівель, специфічно мусульманських посад політиків чи священнослужителів тощо. Важливу роль тут відіграє опис етнічних ознак зовнішності татар: ostrішкуваті брови, вузькі темні очі, смаглява шкіра, чорне волосся. Тому білявий і блакитноокий син українського полковника яничар Семен-Селім видається Тимошеві Хмельницькому іншим, не татариним.

Унікальність кожного народу підкреслює релігійна приналежність. Так, в „Мальвах” Р. Іванчук описує село Мангуш – „шматок України” на чужині. Жителі цього села намагаються зберегти свої прадідівські традиції, а найперше релігію. Їх єднає невеличка церковця в печері, де гяури (так християн називали татари) молилися Христові і Божій Матері, благаючи: „Пресвятая Богородице, спаси нас” [2, с. 477]. Символічний такий факт: посеред подвір’я ханського палацу стояла християнська каплиця, винесена Мухамедом-завойовником із церкви святої Софії. Письменник підкреслює, що саме релігія є опорою національної ідентичності, втрата ж релігії веде до загибелі нації.

Ширше розглядає проблему взаємостосунків колонізаторів та колонізованих Дуглас Керр. Він аналізує, зокрема, поведінку представників Заходу, а саме європейців-колонізаторів, у східних колоніях. Д. Керр чітко виділяє дві категорії персонажів: „lawman” (закопопослушний) та „outlaw, transgressor” (порушник закону, відступник) [10, с. 18]. Закопопослушні – це ті колонізатори, які у колонії зберегли свою національну і культурну ідентичність, тобто залишились британцями, а відступники – ті, що перейшли межу між двома культурами (західною і східною), глибше проникнувши у життя місцевого населення. Д. Керр розрізняє три типи transgression (переступу): 1) поверхове пізнання іншого народу, найперше через шлюб; 2) асиміляція з чужим народом, прийняття його віри і традицій; 3) проникнення у життя місцевого населення з метою власного матеріального збагачення.

Д. Керр підкреслює, що відступник завжди мусить понести покарання. Transgressor втрачає себе як особистість, як представника своєї нації, культури, розчиняється серед аборигенів. У своєму дослідженні вчений підкреслює, що людина, раніше шанована у своїй імперії, якій цікаво було спостерігати за життям аборигенів, безпечно ховаючись за порогом цієї імперії, не встояла проти спокуси „доторкнутися” до життя корінного населення. Вона „відкидає свій етнічний престиж і культурну ідентичність і тоне серед чужого народу, деградує і принижується, від чого не бажає рятуватися, щоб повернутися до попереднього влаштованого життя. Її ренегатство є посланням-попередженням для всієї імперії, яка може розчинитися серед своїх колоній” [1, с. 27]. Намагаючись ідеологічно та політично підкорити Схід, Захід не може встояти під натиском його могутньої культури, яка проникає в Західну свідомість, підкоряє і розчиняє у собі.

Проблему ренегатства – як руйнівного для імперії феномена – гостро ставлять у своїх антиколоніальних романах Г. Грін та Р. Іваничук. Так, англієць Фаулер та американець Пайл (герої роману Г. Гріна „Тихий американець”) – колоніалісти, представники західної цивілізації, які живуть у В’єтнамі. Обидва перейшли межу, порушили закон, проте у різний спосіб. Пайл приїжджає у В’єтнам з економічною місією, шукає матеріального збагачення у цій країні, прикриваючись гучними гаслами західної демократії. Г. Грін майже декларативно заявляє: „Він беззастережно вдирається в чуже життя, люди гинуть через його дурість” [1, с. 159]. А сам персонаж (Пайл) так оцінює свої вчинки: „Що ж, війна вимагає жертв. Шкода, звичайно, але не завжди влучаєш в ціль. У всякому разі вони загинули за справедливу справу. Можна навіть сказати, що вони загинули за демократію” [1, с. 165]. Промовиста відповідь Фаулера: „Не знаю, як це можна перекласти на мову в’єтнамців” [1, с. 165]. Американець не розуміє, що цим людям не потрібна його „демократія”. У них свої закони, до яких вони звикли і які вони розуміють. За це втручання Пайл платить своїм життям.

Фаулер усвідомлював, що люди тут живуть не так, як англійці, що тут всім усе відомо, що „у їхнє життя не можна увійти так просто, якходиш на бульвар” [1, с. 133]. Спершу він лише осторонь спостерігав за життям у В’єтнамі, та не встояв перед спокусою. Взяв собі за жінку в’єтнамку Фуонг, порушив заповіді своєї релігії, розлучившись із дружиною-англійкою. Життя Фаулера в екзотичній країні не було щасливим: він неохоче виконував свою репортерську роботу, жив у кімнатці без будь-яких „західних” зручностей, вечорами пив віскі та курив опіум. Автор не вказує читачеві, яким же буде майбутнє Фаулера. Проте можемо здогадатись, що він ніколи не стане своїм серед цього народу, хоча й допомагав йому у визвольній боротьбі. З іншого боку, для представників свого табору – давніх колоніалістів – цей англієць став зрадником, ренегатом. Він навіть сам визнавав: „Я ніколи не прагнув повернутися на батьківщину” [1, с. 9].

Р. Іваничук розробляє тему яничарства у романі „Мальви”. Аналізуючи твір, М. Ільницький відмітив, що „заслуга Р. Іваничука в тому, що він на матеріалі української історії показав „яничарство” як категорію філософського плану, що не вичерпується однією епохою” [2, с. 93]. Дослідник зосереджує увагу на трактуванні Р. Іваничуком феномена яничарства як необхідної частки державного організму султанської Порти і водночас як „чужорідного тіла”, що роз’їдає державну структуру, „не вносячи конструктивного, творчого елемента в суспільне життя” [3, с. 98]. У тексті роману читаємо: „Османська імперія на яничарах виросла, на яничарах держиться і, якщо буде воля аллаха, згине разом із ними” [2, с. 407].

У романі „Мальви” простежуємо три моделі яничарства – в образах трьох дітей Марії, дружини козацького полковника Самійла, що стала невільницею. Усі вони змалку різними шляхами потрапили в чуже середовище: Андрія (Аліма) схопили в степу і „відібрали” на яничара; Семена (Селіма) викрали цигани і віддали обслузі кримського хана, Соломія-Мальва потрапила в полон разом із матір’ю, а згодом стала дружиною хана.

Відправним пунктом на окреслених автором шляхах є моральний вибір. Так, старший син свідомо відцурався рідного коріння, придушив у собі голос крові і обрав стратегію прислужництва: хотів заслужити повагу чужинців, стати таким, як вони. Для цього потрібні були їхні віра і мова, тому він перестав навіть молитися по-материнськи [2, с. 440]. Щоб довести свою відданість імперії, Алім вбиває дівчину-українку, потім бере участь у державній змові, вбиває самого султана і гине від татарського ятагана. Молодший Селім, навпаки, йде не супроти, а на поклик свого сумління. В його пам’яті постають рідні пейзажі, запахи тощо. Відчуваючи свою інакшість, він не цурається рідного, а намагається дізнатися про своє коріння. Селім запитує себе: хто я? Так, побачивши козаків, він відчув „щось невловимо близьке в цих людях”. Історія їх сестри Мальви репрезентує третю модель поведінки – компроміс, „прагнення згладити суперечності” [3, с. 101]. Проте і така поведінка веде до трагічного завершення: Мальва, як і її брати, гине.

Колоніалісти Заходу, намагаючись асимілювати інші народи, насадити їм свою культуру, опинилися під загрозою втратити власну національну і культурну унікальність. Так, М. Шкандрій відзначив, що в колоніальному дискурсі монологічне одноголосся призводить до духовного зубожіння і втрати ідентичності. Дослідник наводить думку Є. Маланюка, який засуджував імперію як штучний витвір „божевільного деміурга”, що породив збочену мертву культуру „гнилих утопій” і вкрав у своєї країни назву, ідентичність, характер. Увібравши культуру колоній, імперія втрачає себе, розчиняється серед екзотики іншого, сама ж стає безликою і, нарешті, гине, чого не трапляється з підкореними народами [див.: 9, с. 375].

Подібні ідеї на поверхні художніх творів Р. Іваничука, а також і Г. Гріна. Так, у „Тихому американці” Фаулер усвідомлює, що через

п'ятсот літ на світі не стане „ні Нью-Йорка, ні Лондона; а вони [в'єтнамці], як і перше, вирощуватимуть рис на цих полях і в своїх гостроверхих капелюхах носитимуть на довгих жердинах кошики на базар” [1, с 82].

Р. Іваничук у „Мальвах” наголошує, що народ, який не заклав міцного фундаменту власного господарства, повинен бути „сам із собою”. Коли ж він намагається розвиватися „за рахунок інших, тоді стається щось зовсім протилежне його бажанням: підкорені народи міцніють, панівні ж вироджуються, живучи чужим хлібом, розумом, мистецтвом” [2, с. 518].

Важливе місце в персонажній системі антиколоніальних романів займають образи жінок. Для колоніального дискурсу характерне зображення панування чоловіка над жінкою як алегорія панування імперської держави над колонізованим народом, могутнішої сили над слабшою, Заходу над Сходом. Важливим дослідженням цієї проблеми видається розвідка Гаятрі Чакраворті Співак, однієї із представниць постколоніальних студій, яка вивчала свідомість залежної жінки Сходу в колоніальному західному дискурсі. Вона зауважила, що чоловічо-імперська ідеологічна формація, яка оформлює бажання „подати істеричний голос” у „зваблювання дочки”, є частиною тієї самої формації, яка творить монолітність „жінки третього світу” [7, с. 716]. У зв'язку з цим дослідниця намагається дати відповідь на запитання: „Чи може підпорядковане промовляти?” Як бачимо, актуальне зауваження М. Павлишина про те, що в наш час спостерігається тенденція поєднувати постколоніальні дослідження з іншими опозиційними дискурсами, зокрема з феміністичним [5, с. 704]. М. Шкандрій також зазначає, що в колоніальних текстах ставлення колонізатора до жінки з колонії символізує його ставлення до колонізованого регіону, проявляється тенденція фемінізувати колонізовану територію як незайману землю. Таку ж позицію відстоює Е. Томпсон: „Зусилля з метою самоствердження шляхом підкорення та придушення традицій інших націй характерне для різновидів націоналізму, які є проявами гегемонії непохитних маскулінних культур” [8, с. 28].

Образ пасивної і покірливої молодой жінки є антропологічним Іншим [9, с. 140]. Її треба скорити, подолати. В антиколоніальних текстах, за принципом інверсії, увага концентрується на позиції жінки, її почуттях, бажаннях, проблемах. Окреслюються можливі варіанти подолання цього „чоловічо-імперського” панування Заходу. До певної міри таку позицію можемо трактувати як феміністичну. Світ жінки, що уособлює концепт „Схід”, стає альтернативним імперському чи колонізаторському дискурсу, який у свою чергу втілює „Захід”.

В аналізованих романах простежуємо образи жінки-рабині, яка і матеріально, і духовно залежна від чоловіка. Такі найперше постаті в'єтнамки Фуонг („Тихий американець” Г. Гріна) та Мальви з однойменного роману Р. Іваничука, української дівчини, яка стала дружиною хана. Прикметною ознакою цих образів є те, що вони

зображені в контексті східної культурної парадигми, де, як відомо, така роль жінки цілком традиційна. З точки зору антиколоніального дискурсу, і Мальва, і Фуонг уособлюють підкорену націю, колонію, тому стосунки між ними та їх обранцями підпорядковані структурам панування сильнішого над слабшим. Наприклад, при першій зустрічі з Ісламом-Гіреєм Мальва відчула, що з його очей біла владність і сила [2, с. 524]. Фаулер, підкреслюючи покірність Фуонг, зауважує: „Про неї завжди говорили в третій особі, неначе її при цьому не було. Часом вона здавалася незримою, як спокій” [1, с. 38].

Свобода Мальви та Фуонг обмежена. Так, Р. Іваничук називає Мальву найкращою квіткою ханського Персидського саду, який став для дівчини „пишною тюрмою” [2, с. 554]. Адже за нею постійно стежить „недремне око євнуха”, а ще „ці мури – ці остогидлі мури, за якими ніхто ніколи її не побачить, не замилується, щодень більше давлять, виростають” [2, с. 554]. Коли Мальва говорить матері, що хан справді любить її, та відповідає доньці: „Що ти мариш, доню! Ти ясирка в роботизні...” [2, с. 578]. Вона для хана – лише красива гяурка, яка дає йому насолоду. Для нього імперські інтереси були важливіші за любов якоїсь гяурки, йому потрібна була її країна і весь її народ: „Я буду мудрішим від самого Сулеймана Кануні... Любити розумну козачку і вбивати від неї синів!” [2, с. 579].

Фуонг Г. Гріна мріє про сім'ю, дітей, достаток. Але сама мало що вирішує. За неї це роблять інші: сестра, яка хоче вдало видати її заміж, Пайл, який засліплений ідеєю власного месіанства, начебто хоче „вберегти її від усякого зла”, і Фаулер, якому просто потрібна Фуонг, щоб не почуватися самотнім у цій країні.

Суперечка між Пайлом та Фаулером за право володіти дівчиною надає особливого драматизму сюжетові роману. Тут простежуємо саме антиколоніальний підтекст, адже Фуонг, як і Мальва, – це уособлення поневоленої нації (Сходу), за право панування над якою дискутують сильніші західні імперські держави. Так, американець Пайл переконаний, що ніде у світі людині не буде так добре, як у його „демократичній” батьківщині. Він мріяв про те, що дівчина поїде до його батьків і мати „введе Фуонг у місцеві кола”, допоможе їй призвичаїтись до їхнього життя. Але він не хотів зрозуміти, що західний світ для цієї східної жінки – це щось цікаве, загадкове, нове (зрештою, Фуонг завжди мріяла побачити хмарочоси і статую Свободи), однак зовсім чуже. Асимілюватися з ним вона ніколи не зможе. Хоча Фаулер бачив це, бо довго вже жив у В'єтнамі, краще пізнав звичаї, особливості цього народу, усвідомлюючи при цьому, що до кінця пізнати Схід західній людині не під силу. Він навіть вважав безглуздим підкоряти його. Для Фаулера Фуонг – це той місток, який пов'язує його з місцевим середовищем. Він каже: „Мені потрібна Фуонг – моя домівка перемістилася на вісім тисяч миль” [1, с. 19]. Але водночас ставлення англійця до дівчини цілком відрізняється від поведінки американця. Він, не забуваючи про її покірність, все ж вимагає поважати в ній особистість: „Вона здається такою маленькою,

тендітною і така не схожа на наших жінок, але не треба ставитися до неї як... як до іграшки” [1, с. 139]. Він просто вимагає від Пайла: „Якщо ви турбуєтесь тільки про її інтереси, – то дайте їй ради Бога спокій! <...> Вона ж людина, Пайле. Вона може сама вирішувати” [1, с. 119]. Тут автор художньо виявляє політичну позицію як Пайла – представника американського неоколоніалізму, так і англійця Фаулера, який хоча й представляє „старі колоніальні держави”, все-таки з досвіду історії і власного досвіду має цілком протилежні погляди. Перший переконаний, що має право нав’язувати свою волю іншим, прикриваючись демократичними гаслами, другий – відстоює право кожного народу, кожної держави самостійно вирішувати власну долю.

Для своїх обранців Фуонг і Мальва назавжди залишаться непізнаними, хоча і впокореними. „Інакшість” Фуонг неодноразово підкреслював Фаулер, який, незважаючи на те, що прожив із нею тривалий час, все ж не зміг розгадати і зрозуміти її – Схід був підкорений із позицій сили, але його внутрішній світ залишився для Заходу таємницею.

Отже, в проаналізованих романах Р. Іваничука та Г. Гріна дихотомія Схід-Захід репрезентує відносини колонія-імперія. На противагу структурам домінації Заходу висувається контрдискурс, у якому відкидаються концепти дикості та відсталості Сходу. Натомість підкреслюється екзотичність колонії, її культурна, етнографічна та географічна унікальність. Відносини Схід-Захід яскраво ілюструються алегорією жінка-чоловік. У творах розробляється ідея політичного упокорення Сходу, але культурного його домінування над Заходом, що розглядається як загроза національній ідентичності імперії, а отже, й західній культурній ідентичності. Такі структури зазнають художньої трансформації і в інших художніх текстах, які представляють антиколоніальний дискурс, що й окреслює горизонти подальших досліджень у цьому напрямку.

1. *Грін Гр.* Тихий американець. Наш резидент у Гавані : [романи] / Грехем Грін. – Харків : Вища шк., 1984. – 352 с.
2. *Іваничук Р.* Черлене вино. Манускрипт з вулиці Руської. Мальви / Роман Іваничук // Твори : в 3 т. – К. : Дніпро, 1988. –Т.1. – 616 с.
3. *Ільницький М.М.* Людина в історії: Сучасний український історичний роман / Микола Ільницький. – К. : Дніпро, 1989. – 356 с.
4. *Павлишин М.* Канон та іконостас / Марко Павлишин – К. : Час, 1997. – 447 с.
5. *Павлишин М.* Постколоніальна критика і теорія / М. Павлишин // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття / упоряд. М. Зубрицька. – [2-е вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2001. – С. 703-709.
6. *Саїд Е.* Орієнталізм / Едвард В. Саїд ; пер. з англ. В. Шовкун – К. : Основи, 2001. – 511 с.

7. *Співак Г.Ч.* Чи може підпорядковане промовляти? / Гаятрі Чакраворті Співак // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття / упоряд. М. Зубрицька. – [2-е вид., доповнене]. – Львів : Літопис, 2001.– С. 714-718.
8. *Томпсон Е.* Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм / Ева Томпсон ; пер. з англ. М. Корчинської. – К. : Основи, 2006. – 368 с.
9. *Шкандрій М.* В обіймах імперії: Російська і українська літератури новітньої доби / Мирослав Шкандрій. – К. : Факт, 2004. – 496 с.
10. *Kerr Douglas.* Three ways of going wrong: Kipling, Conrad, Coetzee / Douglas Kerr // The Modern Language Reviews. – 2000. – № 1. – P. 18-27.

Аннотація

С учетом теоретических концептов М. Павлышина, М. Шкандрия, Э. Томпсон, Э. Сауда и др. выделяются основные функциональные аспекты дихотомии Восток–Запад в антиколониальной прозе. Проанализирована художественная трансформация доминантных идей и образов романов Р. Иванчука „Мальвы” и Г. Грина „Тихий американец” сквозь призму отношений „Восток / Запад” – „чужой / свой”. Сравнительный анализ художественных текстов раскрывает гендерный и антропологический аспекты проблемы взаимодействий Востока и Запада.

***Ключевые слова:** постколониальные студии, антиколониальная проза, „чужой / свой”, компаративный анализ, гендерный и антропологический аспекты.*

Summary

In the article the main theoretical aspects of functioning of the dichotomy East-West in anticolonial fiction are outlined considering theoretical works by M. Pavlyshyn, M. Shkandriy, E. Thompson, E. Said and other scientists. The artistic transformation of dominant ideas and images in the novels by R. Ivanychuk „Malvy” and G. Greene „The Quiet American” are analyzed in the paradigm „East-West” – „alien-native”. By means of comparative text analysis the gender and anthropological aspects of the problem of interrelation of East and West are studied.

Key words: postcolonial studies, anticolonial fiction, „alien-native”, comparative analysis, the gender and anthropological aspects, time and space.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2009